

Sahanın Gölgeleleriyle Baş Etmek: Türkiye-Suriye Sınırındaki Kilis'te Kaçakçılık Anlatıları

Dealing with the Shadows in the Field: Narratives of Smuggling in Kilis Town on the Turkish-Syrian Border

Pınar Hatice ŞENOĞUZ*
Gaziantep Üniversitesi

Özet

Sınırlarda ulus-devletin ekonomik ve siyasi rasyonalitesine paralel ama farklı bir işleyişi çok daha aşikâr olarak gözlemlemek mümkündür: Kanunsuz olanın kanunu, kayıt dışılık ve enformel ilişkiler. Sınırın irrasyonel yapıları ve ilişkileri, bunların bilgisine tutarlı bir araştırma metodolojisi ve teknikleri kullanarak ulaşmayı zorlaştırır. Araştırmacı irrasyonel, göz önünde olmayan hatta tekinsiz bir yönü nasıl araştırır, 'aklının almadığı' şeyleri kavramasına yarayacak araçları nasıl edinir? Araştırmacı konumunun sürekli aşındığı bir sahada araştırmasını nasıl sürdürebilir? Bu makale Türkiye-Suriye sınırındaki Kilis şehrinde yürüttüğüm saha araştırması deneyimini bu sorular etrafında tartışıyor. Araştırma süresince kişileri belirleyip ulaşma ve görüşme yapma çabamın kendisi, bu yazıdaki tartışmada başlı başına yer tutuyor. Sahamda kurduğum ilişki ve karşılaşmalar üzerine düşünürken, bu doğrultudaki eleştirel antropoloji çalışmalarından yararlanacağım. Bu geleneğe yaslanarak kendi saha deneyimim çerçevesinde kaçakçılık anlatılarının hem imkân hem engel olarak sahada nasıl ortaya çıktığını ve araştırmamı nasıl şekillendirdiğini göstermeyi amaçlıyorum.

Anahtar Kelimeler : Sınır Çalışmaları, Saha Etnografisi, Kilis, Kaçakçılık, Sözlü Tarih

Abstract

A parallel but different working of economic and political rationality than the rationality of nation-state could be clearly observed on the borders: law of illegality, unregulated trade and informal relationships. The irrational organizations and relations of the border complicate their investigation through a systematic research methodology and techniques. How then the border researcher should explore irrational, inconspicuous and even uncanny events and develop his or her tools to conceive the 'unconceivable'? How he or she can keep to carry out the research while his or her research identity is constantly undermined? This paper discusses the field experience that I have obtained during the research on Kilis city at the Turkish-Syrian border. The discussion of the paper addresses mainly to the efforts that I have made in order to identify potential interviewees and access them. Drawing on critical anthropological studies, I will dwell upon the relationships and encounters during the fieldwork and demonstrate in which ways the narratives of smuggling have evolved both as possibility and setback to the fieldwork and shaped my research strategy.

Keywords: Border Studies, Fieldwork, Smuggling, Oral History

* Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e-mail: kirmizipazartesi@gmail.com

Öndeyiş: Urup İsmail'le Karşılaşma

Kilis'in ana caddesinde art arda sıralanan pasajlardan birinde, genç bir adamın işlettiği küçük dükkanda oturmuş, Urup İsmail'in¹ gelip yan tarafta büro olarak kullandığı dükkanı açmasını bekliyordum. Herkesin lakabıyla andığı Urup İsmail, Kilis'te çoktandır meşruiyetini oturtmuş Kaçakçı Şeriatının şihı olarak biliniyordu. Kaçakçı şeriatından Kilis'te çok bahsedilmezdi. Kulağıma çalınanlardan anladığım kadarıyla, kaçakçıların oluşturduğu bir tür lonca örgütlenmesi olduğunu ve kaçakçılığın 1980 öncesi parlak dönemlerinde etkinlik gösterdiğini varsayıyordum. Görüşmek için beklediğim kişi, şeriatın başı veya kalan son üyelerinden olmalıydı. Arapçadan yerel ağza geçmiş kelimelerden biri olan lakabının anlamını² bilmemem, beklediğim adamı gözümde iyice gizemli hale bürüyordu. Nasıl biriyle karşılaşacağımı tahmin etmeye çalışarak kendimi görüşmeye hazırlamaya çalışıyordum. Saygınlık uyandıran, yönetme vasfına sahip, incelikli düşünen biri belki. Sonunda geldiğini söylediler. Küçük dükkanında beklemem için beni ağırlayan genç adam arkasına sıkıştığı masadan kendisini kurtarıp önüme düştü.

Urup İsmail'in beklediğim görüntüye sahip olmadığını söylemek şaşırtıcı olmasa gerek. Sarsılarak yürüyen 70 yaşlarındaki bu adam, siyah bol şalvarının üzerine beline yarı sokuşturduğu uzun, işlemeli siyah bir aba ve başında Arap kültürüne özgü sarılmış kırmızı-beyaz kefiyesiyle karşıımızdaydı. Oğluyla beraber dükkanı açarak bizi buyur etmişti. Görüşme yapmak için özellikle ona gelmiş olmamdan aşikâr bir şekilde rahatsızdı. Ama aralara "*Ben bu kızı çok sevdim lar*"ları sıkıştırarak ve sorularımı kendine özgü diplomasisiyle savuşturarak durumu mahirane idare edebilmişti. Ayrıca "*hanım*" olduğum için başının üstünde yerim vardı.

Urup İsmail dükkanın ortasında bir tabureye çökmüştü. Niye kendisiyle görüşmek istediğim konusunda ikna olmuşa benzemiyordu. Sınırla ilgili bir araştırma yaptığımı söylemişim; Kilis'teki hayatı, geçimi ve Suriye'yle sosyal ilişkileri nasıl etkilediğini merak ediyordum. Bütün soru sorma girişimlerimi boşa çıkaran, hatta bir ara duvara monte edilmiş küçük televizyonu açarak isteksizliğini bariz hale getiren Urup İsmail, yine de sohbeti sürdürmüştü. "*Böyle şeylerin söylenmesi ayıptı*" ama o da adam öldürmüştü. "*Suriye çöllerinde on beş yıl gezdim kızım, o yüzden bu başımdakini* [kefiyesini göstererek] *çıkarsam hemen hasta olurum*" diye anlatmıştı.

Direngenlikle konuşmayı sürdürebileceğim her şeyi yokluyordum. Konuyu duvardaki resimleri sormam açmıştı. Çoğunluğu siyah-beyaz fotoğraflardı. Babasının resmi, şu çizim olandı. Ya diğerleri? Akrabaları olmalı diye düşünmüştüm. Dedesi, amcası. Hep eski kaçakçıların fotoğrafları dedi oğlu, içlerinde cinayet işlemiş kişiler vardı. "*Ama*" diye eklemişti oğlu, ölenlerin "*hepsi hak etmiştir, hep ölen haksızdır*". Ardından babası, hiç beklemediğim teatral bir jest yapmıştı. Sağ elinin ayasını benden tarafa açıp dört parmağını göstermiş, sonra elini ağzına götürüp orta parmağını diline değdirerek "*buna*" demişti. İslattığı parmağıyla ağzını gösteriyordu. "*Ve buna*", demişti tekrar. Bu sefer

¹ Yazıda geçen lakap ve isimler değiştirilmiştir.

² Arşının sekizde biri uzunluğundaki ölçü. Yerel ağızda bir şeyin çeyreği anlamında (özellikle çeyrek altın için) kullanılmaktadır.

parmaklarını göbeğinin hizasında karnına yakın tutmuş, aşağısını işaret ediyordu: "Bunlara hakim olursan sana hiçbir şey olmaz". Anlatmaya çalıştığı şeyin basmakalıp içeriği değilse de, karşımda taburesine rahat bir şekilde çökmüş bu adamın gözümün içine bakarak ağır hareketlerle erkeklik organını işaret etmesi, huzursuzluğumun iyice altını çizmişti. Sanki dinlememem gereken şeylere kulak vermiştim. Sanki cinsiyetim bir fazlalıktı. Bulunmamam gereken bir yerde olduğum düşüncesi yine göğsümü sıkıştırıyordu.

Yine de oturmaya devam ediyordum. Ne de olsa Kilis'te böyle durumlarda huzursuzluğumu dizginleyecek kadar fazla zaman geçirmiştim. Neden sonra dükkana misafirleri geldi. Kilis'te pasaj dükkanları eski cazibelerini yitirip iş yapmaz olunca, sosyal ilişkilerini ev dışında sürdürmeye alışmış erkeklerin kiraladığı irtibat büroları haline gelmişti. Çoksesli bir sohbet yürüyordu. Urup İsmail birini işaret ederek telefonda milletvekiliyle konuştuğunu söylediğinde dikkatimi o kişiye yöneltmiştim. Telefonu açan adam karşı tarafa şaka yollu "Urup İsmail'i sırtlarından indirmesini" istiyordu. Hükümetin Suriye politikası³ komşu ülkeyle ticarete ve bölge ekonomisine çomak sokmuştu. Hatta Urup İsmail'in Halep'e mal taşıyan taşımacılık firmalarından birinde şoför olan oğlu, Suriye'ye ticaret durma noktasına gelince diğer şoför arkadaşları gibi, iki aydır maaş alamaz olmuştu.

Oracıkta konuşulup kararlaştırılan ve milletvekilinin aranmasıyla gelişen bir kulis faaliyetine tanık olmuştum. Ben hariç kimse orada tesadüfen bulunmuyordu. Ben hariç herkes hayatında en azından bir kez de olsa, cep telefonundan milletvekilini aramış, valinin yanına çıkmış ya da belediye başkanını ayaküstü yakalayıp konuşmuş, kamu görevlileriyle amiyane usul iş görmeye çalışmıştı. Bu defa, buna tanık olabildiğim için tuhaf bir coşkunluk hissi yaşıyordum.

Giriş

Yukarıdaki hikâye, doktora tez çalışmam için Türkiye'nin Suriye sınırındaki sınır şehri Kilis'te yürüttüğüm araştırmadan bir anekdottur.⁴ Urup İsmail'le görüşmem, saha araştırmam sırasında yaptığım görüşmelerin önemli bir bölümüne örnek niteliği taşıyor. Kilis'te bulunduğum süre boyunca, soru sorma ya da not alma şansımın olmadığı, görüşmeyi yönlendiremediğim pek çok durum oldu. Bunları daha çok karşılaşmalar diye nitelendirmek mümkün. Bu karşılaşmaları salt tesadüf olmaktan çıkararak, el altından yöneten bir itki vardı elbette: Sınır boyunca yaşayan vatandaşların ve devlet kurumlarının sınırla kurduğu ilişkinin irrasyonelliği.⁵ Bu yerel aktörler ya sınırın korunması gerektiğini düşündüğünüz

³ Suriye'de 2011 Mart'ında Esad karşıtı gösterilerin baş göstermesiyle birlikte, Türkiye hükümeti izlediği "komşularla sıfır sorun politikasını" terk etti. Başbakan Erdoğan'ın "Suriye meselesini Türkiye'nin iç meselesi" olarak gördüklerini açıklayarak Suriyeli muhaliflere desteğini sunmasından ötürü iki ülke arasındaki işbirliği ilişkileri bozuldu.

⁴ Tez çalışmamı ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde, "Kilis'in Sınır Kasabasına Dönüşmesi: Türkiye-Suriye Sınırlarında Topluluk, Aidiyet ve Sosyo-Ekonomik Katmanlar Arasında Hareketlilik" konusunda hazırladım.

⁵ Bu fikri Türkiye'nin uluslararası sınırları üzerine yıllardır araştırma yürüten Neşe Özgen'e borçluyum. Özgen sınırdaki yapıların irrasyonelliğini internet yazıları ve röportajlarında dile getiriyor (Özgen, 2012 ve 2013).

verde sınırın altını oyuyor ya da sınırın insanları birbirinden kopardığına tanık olduğunuz durumda sınırı güçlendirmeye çalışıyordu. Benim aklımı çelen şey, bu pratiklerdi.

Ama araştırmacı irrasyonel, göz önünde olmayan hatta tekinsiz bir yönü nasıl araştırır, 'aklının almadığı' şeyleri kavramasına yarayacak araçları nasıl edinir? Konuşmayacağını bile bile bir kaçakçı Şihıyla niye görüşür? Onun konuşmamasından ne öğrenir ve bu bilgiyi nasıl kullanır? Araştırmacı konumunun sürekli aşındığı bir ilişki içinde tutunmaya çalışırken araştırma yapmayı nasıl sürdürür? Okuyacağınız yazıda saha deneyimlerimi bu sorular etrafında tartışacağım.

İlk olarak araştırmamın dönüşümüne ve kaçakçılık anlatılarının başından beri araştırmama nasıl sızdığına yer vereceğim. Başladığımda, sınır antropolojisi literatüründen⁶ hareketle Türkiye-Suriye sınır boylarındaki etnik ve dini kimlikleri, yerel eşraf aileleri üzerinden incelemeyi amaçlıyordum. Fakat araştırma konum ve görüşmecilerimin yelpazesi, araştırmama başladıktan sonra sahanın sunduğu imkânlarla beraber değişti. İkinci olarak, başlarda kaçakçılık anlatılarına kulak vermekten kaçınmakla beraber, sonradan bu anlatıların beni sınırın bilgisine ulaştırabileceğine nasıl ikna olduğumu aktaracağım. Kuşkusuz, bu geçiş sancısız değildi. Son olarak sınırın yerel halkın gözünde kaçakçılıkla özdeşleştirilmiş olmasından ötürü araştırmamı ve araştırmacı pozisyonumu korumamın nasıl zora girdiğini değerlendireceğim. Girizgahı yapan hikayede olduğu gibi, araştırma süresince kişileri belirleyip ulaşma ve görüşme yapma çabamın kendisi, bu yazıdaki tartışmada başlı başına yer tutuyor. Etnografik bir araştırma yürütmek amacıyla 2010 sonunda geldiğim Kilis'te, 2012 Haziran'ına kadar kaldım. Şehirli, orta sınıf bir kadın olarak görece rahat yetiştiğim ortama yabancı bu muhafazakâr taşra hayatıyla ilk karşılaşmamdı. Araştırmam süresince kent eşrafını oluşturan aileler, yerel siyaset ve sivil toplum temsilcileri, sınır köylüleri ve köy muhtarları, çalışanlar, memur emeklileri, eski sırtçılar⁷, sınırdan gününbirlik mazot ve sigara getiren işsiz gençler, bavul ticareti yapan ev kadınları, lokanta ve taşeron firma işçileri, pasajlardaki dükkân işletmecileri, Suriye'ye yolcu taşıyan taksi şirketi sahiplerini kapsayan geniş bir yelpazeyle görüşmeye çalıştım. Etnografik verileri destekleyecek 47 derinlemesine görüşme yaptım.

Her koşulda cazip gelen şeyin, özgün bir çalışma ortaya çıkarabilme umuduyla hiç tanımadığım bir "sahaya gitme" fikri olduğunu kabul etmeliyim. 1960'lardan itibaren antropoloji geleneğine yöneltilen eleştiriler, saha fikrinin "ev olmayanla" özdeşleştirilmesini sorgulamakla birlikte saha deneyiminin bu disiplinin alâmetifarikası olmayı sürdürdüğünü savunur (Gupta ve Ferguson, 1997: 12-13). Eleştiriler özellikle, antropoloji biliminin kökeninde sömürge idaresi altındaki topluluk ve kültürlerin 'doğal hallerinin' incelenmesinde yattığına odaklanmıştır. Gupta ve Ferguson, bu kökenin antropolojiye Batı'nın Ötekine kahramansı seyahatini, farklılıkla karşılaşmak için ille de sahaya gitme fikrini miras bıraktığını

⁶ Sınır antropolojisine dahil edebileceğimiz pek çok kaynak var ama bu literatürdeki tartışmalara örnek olması açısından Wilson&Hastings, 1999; Alvarez, 1995, Vila, 1997; Grimson, 2006; Heyman&Cunningham, 2004'e bakılabilir.

⁷ Geçmişte kaçakçılar mayınlı sınır sahasından 100-120 kiloluk yükleri sırtlanarak geçirmesinden ötürü böyle anılmaktadır.

savunur (1997: 16). Sahanın farklılıkla özdeşleşmesi onu medeniyetten uzak, hiç değilse en alasından egzotik yerler olarak algılamayı getirir.

Sahamda kurduğum ilişki ve karşılaşmalar üzerine düşünürken, bu doğrultudaki eleştirel antropoloji çalışmalarından yararlanacağım. Eleştirel antropoloji teorileri gerek yazarın başka kültürleri dışarıdan bir bakışla bakmaya iten nesnellik iddiasını gerekse gerçekliği temsil etme yetkesini sorguladı (Vila, 2003, xii).⁸ Sosyal bilimlerde temsil ve meşruiyet krizi olarak anılan bu sorgulamalar, tek bir sesi yazar haline getirip, diğerlerini bilgi veren konumuna sokan yaklaşımı dönüştürdü. En önemlisi, bu tartışmalar antropoloğun kendisini odağına aldı.⁹ Bu geleneğe yaslanarak kendi saha deneyimim çerçevesinde kaçakçılık anlatılarının hem imkân hem engel olarak sahada nasıl ortaya çıktığını ve araştırmamı nasıl şekillendirdiğini tartışmak istiyorum.

Sahanın Gölgeleeri: Kilis'te Kaçakçılık Anlatıları

Uluslararası ilişkiler ve devlet politikalarının Kilis kasabasını da dolanan Türkiye-Suriye sınırını hayli istikrarsız hale getirdiğini ileri sürmek mümkündür. İktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) Suriye'de halk ayaklanması başlayana dek ilişkileri düzeltme çabasına karşın, Türkiye'nin Suriye'yle ilişkileri hep sınır anlaşmazlıkları, siyasi gerilimler, soğukluk ve müzakereler, işbirliği arayışları ve diplomatik savaşlarla malul oldu. Türkiye-Suriye sınırı Ortadoğu coğrafyasının parçası olarak otantik çokkültürlülük (Doğruel, 2013), ulus-devlet koşullarının yarattığı etnik düşmanlık ve dini mezhepçilik (Altuğ, 2002), etnik ve siyasi bölünmelerin coğrafyaları ve 1915 Ermeni Tehciri gibi çoğul, ihtilafli hatırlama ve unutmaya dayalı bir kozmopolitanizmle (Biner, 2010) anılmıştır. Kilis sınırı bu temsillerden onu çevreleyen etnik ve siyasi çatışmalar bakımından güçlü bir asimilasyon ve istikrar bölgesi olmasıyla ayrılıyor. Bu yüzden Kilis sınırının bu özelliklerinin Ortadoğu siyasi coğrafyasında sınır sakinlerinin sınır aşırı akrabalık ve ticaret bağlarını korumak için verdiği mücadele ve adaptasyonu daha da çarpıcı kıldığına inanıyorum.

Kilis'te bir buçuk yıl boyunca yürüttüğüm araştırma süresince bütünlüklü bir bakışla, sistematik notlar aldığımı söyleyemem. Antropolog Paul Rabinow'un 1960'ların sonunda Fas'ta yürüttüğü saha çalışması üzerine yazdığı gibi (1977:

⁸Vila, özellikle Clifford ve Marcus'un meşhur derlemesi *Writing Culture!* [Kültürü Yazmak] (1986) yayımlamalarının eleştirileri derinleştiren bir milat olduğunu savunmaktadır.

⁹Günümüzün eleştirel antropolojisi, antropoloji biliminin kökenine yatan radikal antropolog ve Öteki (ev ve saha) ayrımını irdeleyen çalışmalardan feyz almakla beraber, bu çalışmaları eleştirisiz bırakmış da değildir. Sözgelimi Clifford ve Marcus'un dönüm noktası niteliğindeki çalışmaları *Writing Culture*'da saha deneyimini kültürün kendisi olarak yazmaya dönüştürüp kerameti kendinden menkul bir yazarlığa soyundukları, kendi kendine atıfta bulunan metinsel bir hiper-gerçeklik ürettikleri iddia edildi (Hazan & Herzog, 2012: 2). Buna göre Clifford ve Marcus etnografik metnin araştırmacı ve araştırmacının katılımcıları tarafından çoksesli olarak yazıldığını düşünürken, gerçekte antropoloğun etnografik bilgi üretimi açısından hesap verme yükümlülüğünü sahanın anlatıcılarına pay ediyordu. İleride bu noktaya tekrar döneceğim. Benzer bir şekilde Gupta ve Ferguson da antropoloğun kendisine döndüğü eleştirel, yer yer ironik 'sahaya giriş-çıkış' anlatılarında bile saha ve ev arasındaki farklılıkları kurmaya devam ettiğine dikkat çektiler (Gupta ve Ferguson, 1997: 12).

6), ben de araştırma sahadındaki karşılaşmaları sonradan üzerine düşünerek hikâyeleştirim. Bununla beraber, başından beri sınır ekonomisine dair dinlediğim kayıt dışı, enformel pratiklerin bir yandan araştırmaktan kaçınırken bir yandan da bu konunun araştırmamı yönlendirdiğini söyleyebilirim.

Tez çalışması için başlangıçta iki ülke arasında akrabalık bağları olan yerel eşraf ailelerle görüşerek onların aile tarihleri üzerinden Türkiye-Suriye sınır boylarındaki etnik ve dini kimlikleri incelemeyi planlamıştım. Fakat araştırma sorumu tekrar gözden geçireceğim kısa sürede belli oldu.¹⁰ Tezimin konusunu belirlerken eşraf aileleriyle görüşerek sahaya girmeyi, güvenlik kaygılarından ötürü de istemiştim. Konu belirlemek için Kilis'e yerleşmeden birkaç ay önce yaptığım ön araştırmada yereli iyi tanıyan kişilerle görüşmüş, etnik-dinsel kimlikler ve sınır ekonomisi gibi konuların kaçınılması gereken kırmızı çizgiler olduğu fikrine kapılmıştım. Sözgelimi, Kilis'in eski Ermenilerinin önemli oranda Kilis'ten arabayla bir saat uzaklıktaki Halep'te yaşadığı herkesçe bilinmekle birlikte, şehrin sosyal tarihindeki yerleri ve tehcirin sonuçları hiç konuşulmayan bir tabuydu. Sınır ekonomisi ise Kilis'in yerli nüfusuna tanımlandığı üzere kaçakçılığa dayalıydı.¹¹ Bu konunun altından kalkamayacağım veya yerelde birilerinin (kaçakçıların, devlet yetkililerinin, kolluk güçlerinin vb.) gözüne batmadan bu konuda araştırmayı sürdüremeyeceğim kaygısıyla kaçakçılık hakkında soru sormaktan kaçınıyordum.

Gelgelelim, eşraf ailelerin beni toplumun daha 'kıyılarında' bir araştırma yürütmekten alıkoyup güvenli bir mesafeye çekeceği beklentim boşa çıktı. Bu görüşmeler beni yerelin konuşulmayan, örtük, kavranması zor yanlarına daha çok itti. Eleştirel antropoloji, araştırmacıların baş etmeye çalıştığı, gerçekliğin bu gölgede kalan yanlarına özel bir önem atfeder ve bu "gölgelerin" bilgisi için araştırmacının sahasında kurduğu diyalog ve özneler arası karşılaşmalara dikkatini yöneltir (McLean, A. ve Leibing, A, 1997). Burada altı çizilen şey, Urup

¹⁰Zira yazılı kaynaklardan, görüşmelerimden ve görüşmeci bulmaya çalıştığım sıkıntılı süreçten anladığım kadarıyla bu aileler, yüzyıllara dayanan kimlik tarihleri, kırılmalarla dolu travmatik bir geçmişe sahipti. Osmanlı İmparatorluğu'nun taşradaki ayan yapısını oluşturan tımar ve iltizam sisteminden güç alan bu aileler, yeni ulus-devletin kuruluşu sürecindeki iktidar değişimlerine paralel olarak itibar kaybetmişti. Buna, yeni Cumhuriyet rejimiyle yereldeki Hıristiyan nüfusun, özellikle Ermenilerin 1915 tehciri sonrası (II. Dünya Savaşı sonrası Yahudi cemaat da göçmüştür) eski kozmopolit mirasın kelimenin tam anlamıyla düzlenmesi de eklenince kalan tüm etnik kimlikler Türklük ideolojisine asimile olmuştu. Ailelerin kültürel (ve siyasal) soykütüklerini çıkarmak için Osmanlı arşivlerine uzanan bir tarih çalışması şarttı. Ama benim istediğim sınıra gündelik hayat düzeyinde nüfuz edebileceğim bir etnografi yürütmekti.

¹¹ Kilis diğer sınır bölgeleri gibi karşı tarafa ekonomik pratiklerini "sınır ticareti" olarak tanımlamıyor. Sınır ticaretini, devletin bu konudaki düzenlemelerine uygun olarak 1985-2000 arası Öncüpnar gümrük kapısından gerçekleşen geçici bir dönem etkinliği olarak kabul edersek, Kilisilerin büyük çoğunluğu sınırdan yapılan küçük büyük tüm ekonomik ve ticari faaliyeti, kaçakçılık bohçası içine sokuyor ve böylelikle meşrulaştırıyor. Görüştüğüm Kilisilerin ve kamu görevlilerinin ağız birliği etmişcesine söylediği üzere, burada geçim kaynağı kapıdır. Kapı bir metaforudur. Gümrük kapısı, ekmek kapısıdır. Ama kapı yalnızca gümrük kapısını değil, kaçak malların geçirildiği mayınlı sınır sahasını da ima eder. Diğer türlü söylersem, "kaçakçı" tanımlaması bana ait değildir.

İsmail'le karşılaşmamın hikâyesinde olduğu gibi, gözlemlenebilir etkilerin ötesine geçerek araştırmacının duysal, duygulanım ve deneyim kaynaklı algısını, düşüncelerini de değerlendirmektir.

Eşraf aileleriyle görüşmelere başlayınca, görüşmeci yelpazemi Kilis'teki üçüncü ayımdan itibaren genişletmek zorunda kalacaktım. Yüzyıl başından itibaren, özellikle de 1950'lerden sonra kaçakçılık, tefecilik yoluyla ve kara para işleterek şehir eşrafını oluşturan yeni zenginler, kökleri birkaç yüzyıl geriye, Osmanlı dönemine uzanan eşraf aileleri toplumsal hafızadan silmişti. Bu eşraf ailelerine mensup yaşlı kuşaktan hayatta kalanlar azdı; gençler büyük şehirlere göçmüştü. Eski eşraf aileleriyle kaçakçı aileler arasındaki evlilikler dolayısıyla bu ayrımlar bulanıklaşmıştı. Yeni zenginler, çiftçi veya esnaf kökenli olduklarını belirterek eşraf ailelerle aralarındaki ayrımı çiziyordu kuşkusuz. Ama beni eşraf ailelerine yönlendirenlerin yalnızca bir kısmı bu bilgiye sahipti. Ayrıca kartopu tekniği yöntemiyle bir görüşmeciden diğerine ulaşmak mümkün olmuyor, genelde görüşmecilerim başkası için bana referans olmuyordu. Yerelin kamusal hayatında egemen bir konuma sahip olması beklenen eşraf ailelerine¹² Kilis'te bu kadar zor ulaşılır olması tuhaftı. Onlara ulaşmakta zorlandıkça paniklemeye başlamıştım.

Bu krizi aşmaya çalışırken Kilis'te daha fazla insanla temas kurdum. Bazen görüşmeci belirleyemediğim, bazen de yönümü nereye çevireceğimi bilemediğim için yönlendirmelerine daha fazla izin verir olmuştum. Konuştuğum küçük esnaf, çalışan ve emeklilerin beni eşraf diye yönlendirdiği kişiler, ulus-devletin kuruluş sürecinde mülkleşmiş ailelerdi. Hem köklü eşraf ailelerinin hem de sonradan yerel seçkinler arasına katılan yeni zenginlerin Kilis tarihi anlatımlarında, sınırın yereldeki toplumsal tabakalaşma ve sosyal statülerin değişiminde ne kadar etkili olduğu bariz bir şekilde ortaya çıkıyordu. Kuşkusuz bunları Kilis'in bir sınır şehrine dönüşmesinin hikâyesi olarak kafamda sonradan bütünleştirebildim. Fakat beni bu noktaya taşıyan şey, görüşmelerime sızan kaçakçılık anlatıları olacaktı.

İlk şaşkınlığı Kilis'le ilgili bilgi verebileceği, 'Kilis kültürünü'¹³ iyi tanıdığı söylenen yaşlı kuşak bir görüşmeciye dinlediğimde yaşadım. Eşrafla görüşmek istediğimi söylediğimde genellikle yerel seçkinleri oluşturan aileler arasında yerel tarih veya kültüre ilişkin özel araştırma ilgilerini sürdüren insanlar tavsiye ediliyordu. 75 yaşındaki Mustafa Bey, Kilis türkülerini derleyen amatör bir müzisyendi. Kilis'in nasıl bir yer olduğunu anlattırmaya niyetliydim. Fakat Mustafa Bey, muhtemelen ilgi çekici bir hikâye anlatmak amacıyla konuyu kendiliğinden geçmişte altın kaçakçılığı yapmalarına getirdi. Konuşmanın bütün seyri değişmişti. Anlattıklarını genişleten sorular sormaktan kendimi alamıyordum. Görüşmenin sonunda not defterime sayfalarca iddialı bir altın kaçakçılığı hikâyesi yazmıştım; ülkede henüz

¹² Karşılaştırma için Michael Meeker'in Of eşrafı üzerine yazdıklarına bakılabilir:

"Konuşmamızın devamında, öğrenci, bu iki ailenin bölgedeki hakim konumlarının orada yaşayanların hatırlayabildiği kadarıyla, yüzyıldan fazla bir süredir devam ettiğini söyledi. ... Oflular (Of'un yerli halkı) ve Oflular arasında görev yapan devlet görevlileri, bu iki ailenin yörenin kamusal yaşamına hükmettiği ve hükmedeceği gerçeğini az çok kabullenmişlerdi" (Meeker, 2000: 5).

¹³ Kilis'in kültürü dengiğinde, genellikle yerele özgü ve mikro-milliyetçi bir anlayışla musikiden mutfağa, göreneklerden mimariye, folklorlaştırılmış eklektik bir toplam kastediliyordu.

serbest altın piyasasının olmadığı bir dönemde¹⁴ İsviçre'den Beyrut'a gelen külçe altınların sınırdan geçirilip Kapalıçarşı karaborsasına ulaştırıldığı bir trafik söz konusuydu.

Dinlediğim hikayenin cazibesine kapılmaktan ürkmekle birlikte, dikkatimin kaçakçılık anlatılarına kilitlenmesine de engel olamıyordum. Sözelimi uğrak yerlerimden biri olan kuaför dükkanı, Kilis'in eski kadın esnaflarından biriydi. Yeşim, genç yaşta ölen kaçakçı bir babanın kızıydı; on dört yaşından itibaren kuaförlük yapmaya başlayarak Kilis'in şaşaalı dönemlerinde kaçakçı ağalarını eğlendiren pavyon sanatçılarının saçlarını taramıştı. Ona Kilis'in geçmiş şehir hayatını anlattırabileceğim kiminle konuşabileceğimi danışmış, böylece beni tanıştırdığı pasaj sahibi yaşlı kuşak iki kız kardeşten, kendi akrabaları sayesinde tanık oldukları kaçakçılık hikâyelerini dinlemeye muktedir olmuştum. Ayrıca Yeşim, yaşadığı sınır köyünde sırtçılıktan yükselip şimdi kendi benzin istasyonunu çalıştıran 70 yaşlarında eski bir kaçakçıyla görüşmeme aracılık etmişti.

Karşılaşmalar halkasına Kilis'te arkadaşlık geliştirdiğim bir emekli öğretmenin davetiyle tanıştığım eski kaçakçı başka sınır köylüleri de eklendi. Öğretmen arkadaşımın doğduğu köyle civar köylere ziyaretimize, onun çocukluğundan tanıdığı, hâlâ geçimini sınırdan küçük çaplı kaçakçılıkla sağlayan dul Sıtkıye teyze de eşlik etmişti. Sıtkıye teyzenin selamı, kendi kuşağından sınır köylüsü erkeklerle samimi bir sohbetin koyulaşmasını sağlamış; kulak misafirliği yapan bizler de eski kaçakçılık anılarını dinleme şansı bulmuştuk.

Bu tür tanıklıklarına nadiren daha gizli kapaklı kalmış, esrareniz, hatta tekinsiz hikâyeler de eşlik ediyordu: Kilis'te işlenen rant cinayetleri, altı metrekairelik küçücük kayıt dışı bir döviz bürosunun anında bir bankaya kredi verebilecek sıcak para akışını sağlayabileceği, uyuşturucu ticaretine eşlik eden kara para trafiğinin Ortadoğu'ya Kilis üzerinden akması. Elbette bunlar benim burada ifade ettiğim gibi akla yatkın ya da sarih biçimlerde dile dökülmüyordu. Bunların bazıları, gerçekliğini, boyutunu ya da arka planını tam olarak kavramama asla fırsat tanımayan, birbiriyle ilintisini ancak sonradan kurabildiğim kopuk, parçalı diyaloglardı.

Sonunda tüm bunlar, kafamda sürekli pusuda bekleyen, diyalogların veya karşılaşmaların çağrıştırdığı bir duygu ya da düşünceyle yerinden fırlayan gölgelere dönüştü ve araştırmama başından sonuna musallat oldu. Kendimi cazibesine kapılmamak konusunda yatıştırdığım bir konunun peşine düşmüş bulmuştum; bu ikilemi çözmek gerekiyordu. Pekiyi, çarpıcı birtakım hikâyelerin bölük pörçük döküldüğü bir toplamdan sosyolojik bir analiz ve açıklama gücü taşıyan bir soruyu nasıl çıkaracaktım? Bu soruyu nasıl bir metodolojiyle cevaplamaya çalışacaktım? Kaçakçılıkla ilgili doğrudan sorular yöneltirsem cevap alabilecek miydim mesela?

Sahanın Serendipçesi: Sınırı Anlatan bir Metafor olarak Kaçakçılık

İpuçlarının araştırmama usulca sokulmuş olmasına rağmen, Kilislilerin gözünde sınırın kaçakçılıkla (ve mayınla) örtüştüğünün ancak sahamın dokuzuncu ayında ayırdına varabildim: Meslek lisesindeki 11. sınıf öğrencilerine felsefe dersi

¹⁴ Ülkedeki altın satışının serbestleşmesi ve döviz karşılığı altın piyasasının oluşturulması 1989 yılına denk gelmektedir. Bunun hakkında bkz. Sağlam, M. H. (1991).

vermek üzere sınıflarına girdiğimde. İlk derslerini tanışmaya ayırarak öğrencilere bu şehirde yaşamının kendileri için ne anlama geldiğini sordum. Küçük bir yer olmasından, hiç sosyal ortam sunmamasından, üzerlerindeki muhafazakâr toplum baskılarından şikayet ediyorlardı. Bu cevapların ardından bu *sınır şehrinde* yaşamının onlara ne ifade ettiğini sordum. Bu defa sınırın olmasının iyi bir şey olduğunu söylediler; bu sayede şehir güzel bir geçim sunabiliyordu. Bazı sınıflarda kıvançla gümrük kapısına yakın mayınlı alandan geçilecek yerleri gösterebileceğini söyleyen öğrenciler oldu. Çocuksu bir ifşa bile olsa sınır kaçakçılığına dair bilginin bu aleniliğinden ötürü şaşkınlık yaşıyordum.

Okulda derslerine girdiğim, toplamda bir avuç kız öğrencinin de dahil olduğu 226 öğrencim vardı. Büyük bölümü, aile reisinin küçük esnaf ya da işçi olduğu yoksul şehir hanelerinden veya köylerinden gelmedi; aralarında babası ya ek gelir olsun diye ya da iş olarak sınırdan günübirlikçilik yapan, küçük büfe veya pasaj dükkanı işleterek çay, sigara, mutfak eşyası gibi kaçak mal satanların azımsanmayacak oranda olduğunu tahmin edebiliyordum. Sık sık dayısının pasajdaki parfümeri ve kozmetik dükkanına Halep'ten mal almaya gittiği için bazı haftalar derse gelmeyen bir öğrencim bile vardı; şaşırtıcı bir şekilde, reşit olmadığı halde arabayı onun sürmesi gümrük kapılarında sorun olmuyordu.

Kaçakçılığın bana normatif olarak çağrıştırdığı olumsuz imgeler, sahamı oluşturan ilişki ve yapılardan kategorik olarak bağımsız duran hali sarsılmıştı. En başta kaçakçılık yereldeki gündelik hayat ilişkilerine içkindi. 1970'lerde büyük kaçakçı patronlarının mallarını kiraya getirmede görüldüğü gibi işçileşmenin, 1990'lardan itibaren imkân buldukça kendi hesabına gidip gelen günübirlikçilerin durumunda gözlemleneceği üzere işsizliğin bir parçasıydı (Özgen, 2004). Ekonomik olduğu kadar da toplumsal bir meseleydi. Örneğin, bulunduğum süre boyunca araştırmama destek olan Kilisli Kemal öğretmenin anlattığı kadarıyla, genelde kendisinin gibi sınır köylerinde kaçakçılık yapıyorsa gençlerin okuma hevesi desteklenmezdi.

Afrika Çad havzasının buluşturduğu ülke sınırları arasında kaçakçılık ve otoban soygunculuğunu inceleyen antropolog Janet Roitman (2006), bu ekonomik pratiklerin ne kanun dışı ne ahlaki olarak nitelendirilemeyeceğini, bunların daha ziyade hakim birikim süreçleri ve ekonomiyi yönetme yöntemlerine katılmanın yolu olduğunu savunur. Roitman, kaçakçılığı herkes için her yerde geçerli bir dizi değer ve standardın oluşturduğu ahlak yaklaşımıyla değerlendirmek yerine, kişinin içinde bulunduğu ilişkiler içinde kendine bakışını belirleyen tutum ve pratikler aracılığıyla çözümlemeye çalışmaktadır. Bu ekonomik faaliyeti yürütenler açısından kaçakçılık kanunsuz, ama toplumsal olarak kabul gören veya yasaklı olmayan bir ekonomi işleyişini anlatır. Kanunsuzluğun rasyonallitesi servet, çalışma ve birikim gibi deneyimleri dönüştürerek bu insanların ekonominin idaresine katılmalarını sağlar. Benim sahamda bunun en iyi örneği, kaçakçılığı hırsızlıkla kıyaslayıp (ve hırsızlığı kötülererek) bir iş, meslek olarak tarif etmeleriydi. Sonuç olarak, sınıraşırı hareketlere ilişkin çalışmalar bunların suç ya da kanundışılık süzgecinden geçirilerek değerlendirilmesine karşı çıkarak, "düzenlenmemiş sınır ticareti" (Roitman, 2006), "gölge ekonomileri" (Nordstrom, 2001) ve "enformel ekonomi" (Galemba, 2008) gibi alternatif ifadeler önermektedir.

Sahada uzun süre geçirmenin avantajlarından biri, "gözünüzün önünde tesadüfen cereyan eden beklenmedik şeylere" denk gelebilmektir (MacClancy, 2002: 6). Yıldırım Türker antropoloji disiplininin benimsediği *serendipity* kavramını Türkçe düşünürken "serendipçeye kavuşmanın, şaşkınlığın arkasına saklanmış bir körlükten kurtulmayı gerektirdiğini" belirtir (Türker, 2010). Serendipçe, aramazken bulunan mutlu tesadüftür; antropolojinin etnografik araştırmaların sağduyu ilkesi olarak araştırmacılara telkin ettiği üzere, sahanın sunduğu imkânlarla kendimizi açmaktır.

Kimilerine göre bu sağduyu ilkesi, antropolojinin sömürgeci kökenlerine yönelik eleştirinin sonucunda ortaya çıkan yazma tarzının dahi sorgulanmasını gerektirir. Zira antropologun bir yandan da araştırılan 'ötekilerle' diyalog halinde kendi üzerine düşündüğü yazma tarzı, aslında hem anlatılan etnografik gerçekliğe ilişkin hesap verebilirlik sorumluluğunu yazarın üstünden alır hem de yazarın saha deneyimini oluşturan merak, belirsizlik, tereddüt gibi çatlakların üstünü örter (Hazan, H. ve Hertzog, E., 2012: 2).

Oysa gerçeklik, sahada-başından-neler-geçtiğini-bilen antropolog öznenin bu yazma tarzındaki gibi antropoloğun kendini bütünüyle sahaya "gömmesiyle" öyle sere serpe sunmaz kendisini (Amit, 2000: 6). Aksine, antropologun kendisini ait hissettiği 'evin' ilişkileri ve kültürel kodlarıyla sahadakileri bağdaştırmaya, iç içe geçirmeye çalışırken kendisini gösterir; sahanın gerçekliğini bir nevi antropologun çabası kurar. Kaçakçılığı gayri ahlaki, tehlikeli, düzen dışı olarak yargılayıp bir analiz nesnesi olarak göz ardı ederken, öğrencilerim bunun sınırboyundaki hayatın ne kadar olağan, normalleşmiş ve kurucu özelliği haline geldiğini yüzüme çarpıvermişti. Sahada karşılaştığım değer yargıları kendiminkilerle çatıştığı ölçüde araştırmama da yön verecekti.

Öğrencilerimle konuşmak, o zamana dek kırıntılarına vakıf olabildiğim bir konuyla ilgili çok daha fazla bilgi edinebileceğim konusunda beni yüreklendirmişti. Ama aynı zamanda tüm şehrin sahanın bilgisini benden sakladığına ikna etmişti neredeyse. Sınırın etnografisini yapmak (sınırın bilgisine ulaşmak) istiyorsam, kaçakçılıkla ilgili anlatılanlara kulak verecektim. Bu defa da tümüyle buna kilitlenmiştim. Pandora'nın kutusunu açıp içinden çıkanlarla nasıl baş edeceğime sonra karar kılacaktım.

Bu sayede Kilis'te önceleri Suriye'den gazyacı, çakmaktaşı, İngiliz ceketleri, kumaşlar ve kahve gelirken 1950'lerin ikinci yarısında Menderes hükümetinin sınırın Türkiye tarafını mayınlanmasıyla afyon, silah ve altın kaçakçılığının geliştiğini öğrendim. Gittikçe çoğalan kaçak malların şehrin köşelerinde açıktan satılmamasından ötürü şehrin dokusunu değiştirecek bir dönüşüm yaşanmış, şehrin eski merkezini ikiye bölen cadde ve bağlantılı yollar genişletilmişti. Kesme taştan yapılar, özgün mimari yapısı eski havuşlu (avlulu) evler yıkılıp yerine pasajlar inşa edilmişti.

1970'lerde Kilis'in "Küçük Beyrut" olduğunu anlatıyorlardı; çarşısında iğne atsan yere düşmezdi. Turlar Türkiye'nin her yerinden Beyrut'tan gemilerle İskenderun'a taşınıp pasajları dolduran en son model elektronik eşyalar, 'Filipis' (*Philippis*) radyolar, televizyonlar, saatler, kırılmaz porselen çanak-tabak takımlarını almaya yerli turist taşır olmuştu. Pasajlar artık kaçakçıların kurduğu "şirketlere" ev sahipliği yapıyor, şirket ortakları kaçakçı ağasının getireceği kaçak

mallardan “sehim yiyordu”.¹⁵ Bu ekonomik faaliyet, yalnızca ithal ikameci kalkınmanın yüksek gümrük duvarlarını delen bir tüketim malları piyasasını değil, İstanbul’daki Kapalıçarşı’ya uzanarak bu malların ticareti için gerekli, ama o dönemde ulusal pazarda serbest olmayan döviz ve altın piyasasını karaborsada büyütmişti.

Kaldı ki, bu anlatılar yalnızca Kilis’in sosyal tarihinin bir parçası olmakla sınırlı değildi. Yaklaşık 128.000 nüfuslu bu küçük şehirde çarşıda kuyumcularla beraber sıralanan kayıt dışı döviz bürolarına, eski canlılığını kaybetmiş de olsa Suriye’den getirilen bilumum ucuz eşyanın doldurduğu pasaj dükkanlarına, evlerin altındaki garajlarda kaçak mazot satılmasına, köşe başındaki tezgahlarda yerini alan kaçak sigaralara, limanların *duty free* mağazalarından el altında getirildiğini düşündüğüm parfüm ve içkilere, sınır boyunda yakalanıp il tarım işletmesinin bahçesini dolduran kaçak koyunlara bir süre sonra tanık olmamak işten değildi.

Yine de daha önce bunları havsalamın almasına, kaçakçılığa kendi yüklediğim anlam ve değerlerin engel olduğunu fark edebilmek için öğrencilerimle yaşadığıma benzer sürprizleri atlatmam gerekti. Sözelimi, araştırmama destek olmak için elinden geleni yapan, fırsat buldukça siyasi gündem, kitaplar ve hayat galesi konularında keyifli sohbetler yaptığımız emekli öğretmenim, geçmişte akrabasının pasajdaki dükkanına bakarken kaçak silah sattıklarını anlattığında bu durumla yine karşılaşacaktım.

Kaçakçılık hakkında konuşanların arasına lise öğrencisi, emekli öğretmen, köy imamı, mahalle komşusu hacı teyze girmeye başladıkça kaçakçılıkla ilgili değer yargılarım da değişmeye yüz tutmuştu. Kaçakçılık, yereldeki gündelik hayat ilişkileri, aile ve akrabalık yapıları, toplumsal tabakalaşmayla iç içeydi. Dahası kendi ahlakı vardı. Örneğin, kaçakçılık, ya da bazen dendiği gibi “hudut işi”, hırsızlıkla kıyaslanıp (ve hırsızlık kötülenererek) bir meslek olarak tarif ediliyordu.

Şüphesiz kaçakçılık anlatılarına kilitlenmenin araştırmama getirdiği sınırlılıklar da olmuştur. Belki bunları kovalamayı bu denli dert edinmeseydim, sözelimi sınırın diğer tarafına uzanan akrabalık ilişkilerindeki dönüşümlere dair daha fazla soru sormayı akıl edebilecektim. Yine de kaçakçılık pratiklerini soruşturdukça görüşmelerimde yeni başlıklar açıldı: 2009’da Suriye’yle aramızda vize uygulamasını kaldıran anlaşmayla sayıları artan Suriyeli gelinler, 1960’ların ortalarına kadar karşı ülkede toprağı olduğunu belgeleyenlerin yararlandığı pasavan rejimi,¹⁶ sınır köylerinde büyük toprak sahipliğini ve ortaklık ilişkilerinin evrimi ve sınır güvenliği bunlardan bazılarıydı. Bu görüşmeler, sınırla ilgili sorular

¹⁵Kaçakçılar, aralarında kurdukları ortaklığı şirket, ortakların belli bir hisse koyup kaçak malların satışından pay almasını sehim yemek diye nitelendiriyor.

¹⁶Fransa’yla imzalanan 1921 tarihli Ankara Anlaşmasıyla yürürlükte olan pasavan rejimi, sınır çizildikten sonra Suriye’de toprakları kalan ailelerin mahsulünü alabilmesi için sınırdan geçip belirli bir süre kalmalarına izin veriyordu. Bir pasavan cüzdanına aile bireyleri, yanlarında götürdükleri ziraat aletleri, canlı hayvan, tohumluk ve akaryakıt gibi eşya işlenir; giriş-çıkışlarda kaydedilirdi. Türkiye Suriye’yle pasavan kapılarını 1966 yılında kapatmıştır. Kapıların kapatılmasına yönelik tartışmalar için bkz. Gaziantep milletvekili Zeki İslam’ın konuşmaları, Cumhuriyet Senatosu tutanakları, B:31, O: 1, s: 1012, 8.2.1968.

sorduğumda dinlediğim halk arasında yaygın ve mitleşmiş Misak-ı Milli sınırları anlatılarının ötesinde ufuklara açılıyordu.¹⁷

Sahanın Engelleri: Ketumluğun Bilgisi Olarak Kaçakçılık

Araştırma ilgimin sınır boyundaki bu enformel ekonomiye dönmesiyle birlikte, sahadıma eşraf ailelerine ulaşmaya çalışırken ipuçlarını gördüğüm "kapalılık" üzerine de kafa yormam gerekti. Bu kez etrafa sınırın yerele etkisini anlamak için şimdiye kadar görüştüğüm eşraftan farklı olarak dar gelirli kesimle de görüşmek istediğimi yaydım. Özellikle geçimini sınır aşırı ticaretten sağlayanlarla konuşmayı hedefliyordum. Ama yine o görüşmeciden öbürüne bir zincir kurmakta zorlanıyordum. Bunun sebeplerini tartışmak için araştırmacının sahaya girerken yaşadığı engel ve kısıtlamaların (Saktanber, 2002)¹⁸ veya araştırmacının kurmak durumunda kaldığı duygusal angajmanların (Parizot, 2012) içine girmeye çalıştıkları toplumun yapısına dair ipuçları verdiğini gösteren çalışmalardan esinleneceğim.

Sınırdaki ekonomik yapının kaçakçılık olarak damgalanması yüzünden, kayıt cihazı veya not defteri kullanarak kayıt altına aldığım görüşmeler yapmakta zorlanıyordum. Yerelde kaçakçılığa ilişkin yaygın belli toplumsal kabuller vardı ve bunlar eninde sonunda araştırmacı olarak girdiğim ortamda bana hissettiriliyordu. Oysa ben paradoksal bir biçimde bu kadar yakınımda cereyan edip içine girebildiğim bir meseleye nasıl el atacağım konusunda müthiş bir beceriksizlik, hatta çaresizlik duygusuna kapılıyordum. Mesela, bir seferinde Kilis'e dışarıdan gelen dört yıllık öğretmen Savaş, beni kaçak malların satıldığı pasaj dükkânlarından birine götürdü. Bizi buyur eden adama, benim üniversite için araştırma yaptığımı, bu sınır ekonomisinin nasıl yürüdüğünü merak ettiğimi açıkladı. Adam sadece Savaş'a konuşarak bana anlatmayacağını, ona anlatacağını söyledi. Yaşadığım hayal kırıklığını tarif edemem. Bana niye anlatmıyordu, anlatması için ne yapmalıyım?

Araştırmacının saha notları bu tür moral bozukluğu ve içe dönük sorgulamaları çok iyi yansıtır çünkü "kafa karışıklıklarımızı kültürel kopukluklar olarak değil, genellikle kişiselleştirerek yetersizlik emareleri olarak" yorumlarız (Lederman, 1990: 87). Çok sonradan kavrayacağım üzere, dükkân sahibiyle görüşmemi baltalayan şey, Savaş'ın ona sınırdaki kaçak geçişlerin çok olduğu belli noktaları söyleyerek benim kaçakçılık hakkında araştırma yaptığımı *ima etmesiydi*. Savaş'ın Gaziantep'teki kardeşleri zamanında arabayla gününbirlik geçişlerle kaçak mal getirmek istemişler, gümrük kapısının Kilislilerce parsellenmesi yüzünden iş tutturamamışlardı. Bu yüzden Savaş'ın beni görüştürmek istediği bu adamın Kilis'te sınır ekonomisinin 'içyüzüne' dair zımni kabulleri vardı kuşkusuz. Ama

¹⁷ Örneğin, Suriye sınırimızın bugünkü geçiş noktası olan Tibil (Öncüpınar) yerine aslında çok daha güneydeki Nübül'den geçecekken, bir Ermeni kadının Fransız askerlerine verdiği bir teneke altın sonucu şimdiki halini almış olduğunu anlatan hikâyeyi defalarca dinlemiştir. Ermeni kadının I. Dünya Savaşı'nın galip kuvvetlerinden Fransa'yla 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması'nı nasıl etkileyip de ses benzerliği taşıyan bu iki yer arasında sınırı kaydırabildiği meçhul.

¹⁸ Ayrıca bu yönde bir değerlendirme için Cihan Tuğal'ın (2004) kitap eleştirisine bakılabilir.

Savaş'ın, bilgi isteyen taraf olarak aynı zamanda gizli kapaklı bir konunun konuşulacağı izlenimi yaratması, belli ki dükkan sahibinin alışageldiği kültürel kodları bozmuştu.

Kültürel kodlar derken, kamusal alanda kurulan 'özel bir iletişimin' kurallarını düzenleyen davranışları kastediyorum. Kilisliler sınırdaki kaçakçılık pratiklerine ilişkin ketum bir yaklaşım sergiliyordu. Antropolog Michael Herzfeld, Girit'teki ulusçuluk üzerine etnografik çalışmalarından hareketle, ketumluğun toplumsal bir pratik olduğunu ve ancak kamusal alanda icra edilirse varlığından söz edebileceğimizi hatırlatır (2009a: 136). Böylelikle kamusal alanda bilenin anlayacağı, ama diğerlerini dışlayacak şekilde açık mesajların iletilmesi mümkün olur. Herzfeld, Giritli koyun hırsızlarının onu kendileriyle sürü baskınına gitmesi için ayarttığına, beklediği kahvede kalıp gelmesi için kendisine belli belirsiz baş işareti yapan adama nasıl doğru karşılık veremediğini aktarır. Sözsüz bir jestle soruyla karşılık vermesi, ağzı gevşek biri olduğunu tescillemiştir neredeyse; bunu yapması yanındakileri tehlikeye atacağına delalettir.

Sınırın (daha doğrusu kaçakçılığın) bilgisinin ancak buna aşına olanlara sunulmasından ötürü, araştırmaya katkı sağlayanları beni sürekli 'kendilerinden biri' (aile dostu, hısımlar veya tanış) konumuna davet ederek araştırmacı kimliğimi korumamı zorlaştırdı. Kilis'e geldiğimde dört beş bin öğrencinin okuduğu devlet üniversitesinde çalışan bir öğretim görevlisinin yanına taşınmıştım. Evi onunla paylaşmak komşularımızın ve esnafın gözünde beni de "hoca" yapmıştı. Bir üniversiteye bağlı olarak araştırma yapıyor olmam da bu kaniyi güçlendiriyordu. Keza meslek lisesinde bir dönemliğine öğretmenlik yapmam, bunu iyice perçinlemişti. Her ne kadar okuduğum üniversitede veya Kilis'te kadrolu bir işimin olmadığını açıklasam da, görünürde işsiz (aslında evden çeviri yaparak geçiniyordum) ve Kilis'le hiçbir bağlantısı olmayan birinin Kilis'te araştırma yapmak istemesini yadırgadıkları için boşlukları kendilerine mantıklı gelen bu açıklamayla dolduruyorlardı.

Dolayısıyla görüşmeler çoğunlukla derinlemesine ve kayıt altına alınan formlarından ziyade, bütünlüklü anlatılar sunmayan, kopuk kopuk enformel sohbetlere, tanıklıklara veya karşılaşmalara dönüştü. Mesela sınır kapısından küçük çaplı bavul ticaretine benzer kaçakçılık pratiğine, Halep'ten getirdiği makyaj malzemesi, krem, pijama, eşofman, terlik gibi eşyaları mahalle arasında satan 78 yaşındaki Asiye sayesinde tanık oldum. Halep şehrini görme arzumu, onun birini yanına yoldaş alıp fazla eşyasını taşıyabilme veya kapıdan kolay geçirme isteği bize vesile oldu. Asiye'nin yolda arabalara el kaldırıp ücret pazarlığı yürütmesi, Halep çarşısında kırık bir Arapçayla alışveriş yapması ve ileri yaşının iki büklüm ettiği ince bedenine göre ağır eşya yüklenmesi, dönüşte onca eşyaya tek başına sahip çıkarsa gümrüksüz sokamayacak olması gibi sebepler, doğallığında beni ona yardımcı olmaya çalışan bir konuma sokmuştu. Bir araştırmacıdan ziyade onun yaveriydim.

Kuşkusuz ilişkilerin samimiyet temelinde kurulmasının benim açımdan sıkıntıları da vardı. Şehrin kamusalına ve sınır ekonomisine damgasını vuranlar erkeklerdi. Neyse ki kadın olmam erkeklerle konuşmama engel olmamış, aksine

kolaylaştırıcı olmuştu.¹⁹ Fakat, sahamın pozisyonumu kayganlaştıran niteliğinden ötürü, erkeklerin hakim olduğu ortamlarda risk almamak adına kendimi çok fazla denetlemek zorunda hissettim. Kilis'te erkek egemen ve dini muhafazakar bakış açısının ürettiği toplumsal cinsiyet değerlerine karşı gelmekten ürktüm ve bundan bilinçli olarak kaçındım. Giyim kuşam ve ilişki kurma tarzımın flörte açık bekar bir kadın izlenimi yaratmaması için buna dikkat ediyor, normalde giyineceğimden daha kapalı giyinmeye ve resmi davranmaya çalışıyordum.

Sıkıntım bununla da sınırlı değildi; dini ve politik görüşlerim gibi kendimle ilgili başka bilgileri vermekten de çekiniyordum. Haksız sayılmazdım. Örneğin, dükkanında boş zamanlarında Kuran'ı elinden düşürmeyen kuaför Yeşim'in ısrarcı sorusuna cevap vermekten başka çare bulamayınca, Yeşim'e beklediği cevabı verememiş ve tepkisiyle karşılaşmışım. Ahirete inanmadığımı öğrenen Yeşim, böyle düşünmemden yola çıkarak ebeveynlerimin nasıl insanlar olabileceklerine dair tahminlerini benimle paylaşmaktan kendini alamamış, ben de dükkana bir daha gitmemişim.

Herzfeld ayrıca, bir tür kültürel mahrem alanının,²⁰ insanlar arası iletişimi belirlemekle kalmayıp, aynı zamanda topluluk üyelerinin birbirini kusurları ve eksiklerinden tanıdığı içerden bir bakışı mümkün kıldığını savunmaktadır (2009b: 133). Dolayısıyla Herzfeld'den yola çıkarak Kilis'te birbirinin 'açığını' susarak kapatmanın bir topluluk inşasına işaret ettiği düşünülebilir. Uzun zaman boyunca sıradan bir tanışma töreninin parçası olarak sorulduğunu sandığım sorunun, o içerden bakışa sahip olup olmadığını yoklamak için sorulduğunu çok sonra anlayabiliyorum: "*Kilisli misiniz?*" Bu soruyu sanki hep bu şehirde yaşadığımı düşündürüncesine aile dostlarım, tanışlarım olduğunu söyleyerek cevaplamayı öğrendiğimde artık bir yılı geçmişti.

Ne de olsa Kilis'te "bizim kızımız sayılır" diyecekleri kadar samimi ilişki geliştirebilmişim. İlk ağızda aralarında öğretmen ve öğretmen emeklisi, mimar, esnaf, lokanta işçisi, kırsal tarım emekçisi olan, tamamen başka arka planlardan sosyal profillere sahip altı-yedi kişiyi anabilirim. Bu insanlar kendi kültürel dünyalarıyla benim gibi dışardan gelen birinin kültürel dünyası arasındaki kopukluk ve çatışmayı aşmama yardımcı oldu. Tıpkı Rabinow'un sahadaki mihmandarı Ali gibi, bu insanlar da kendi toplumlarını dışardan gelen birine yorumlayarak "kültürler arası eşikte, kendinin bilincinde olan dünyada daha fazla zaman harcadı" (1977: 39). Kaldığım süre boyunca düzenli olarak yanlarına uğramış, evlerinde ağırlandırmış veya arkadaşlıklarından beslenmişim. Görüşme

¹⁹ Ulaşmakta en çok zorlandığım kesim, pasaj içinde dükkan işleten esnafla sınırdan çoğunlukla yaya geçerek bavul ticareti yapan, çerççi dedikleri yoksul kadınlar oldu. Kadın olmanın erkeklerle konuşmayı kolaylaştırdığını dile getiren bir tartışma için Gaziantep'te İranlı mülteciler üzerine saha araştırmasını yapan Hatice Şule Oğuz'a (2012) bakılabilir. Oğuz da bir kadın araştırmacı olarak saha çalışması sırasında erkek egemen ve muhafazakar değerlere karşı gelemediğini belirtiyor.

²⁰ Herzfeld, kültürel mahremi "bir kültürel kimliğin, dışarda utanç kaynağı olan, ama yine de içeridekilere ortak sosyalliklerin güvencesini veren yönlerin saptanması" olarak tanımlar (Herzfeld 1997: 3, aktaran Stokes 2012: 65). Herzfeld'in bu kavramı ulusu kuran öğelerden biri olarak saptamasına karşın, ben Kilislilik gibi mikro-milliyetçilik örneklerine de uygulanabileceğini düşünüyorum.

bulmakta zorlanmam, beni onlara daha fazla bağımlı kılmıştı; öte yandan, yerele dair daha içerden bir bakış geliştirmemi sağlamıştı. Keza, bu insanlar ellerinden geldiğince bana Kilis'in göz önünde olmayan arka planını aydınlatan ipuçları verip yeni ilişkiler sunacaktı.

Sonuç

Kaçakçılığın sınıra ilişkin hakim metafor olduğu bir yerde bilgi toplamak, Urup İsmail'le karşılaşmamda olduğu gibi araştırmayı *dolaylı* yoldan sürdürmeyi, yani doğru zamanda doğru jestleri sergilemeyi, gerektiğinde onların ağzından konuşabilmeyi, hatta ne zaman susacağını bilmeyi gerektiriyordu. Kaçakçılığı sınıra ilişkin bir metafor olarak görmek, kaçakçılığın vuku bulmadığı anlamına gelmiyor elbette. Daha ziyade, sınır bölgesinde yaşayanların sınırdan dolaşan, tutulan veya sınırı aşan obje, insan, fikirlerden sadece bazılarını seçip onları kaçakçılık adıyla tekleştirmesini ve sınırı bununla özdeşleştirmesini kast ediyorum. Sınırşırı bu hareketler, geçişler ya da onların geri çevrilmesi yalnızca gümrük politikaları, sınır güvenlik pratikleri ve ekonomik piyasalarla ilgili olmadığı gibi, bunları salt kaçakçılıkla da tanımlamak mümkün değildir. Bununla birlikte, sınır boyunda mukim vatandaşların sınıra bu anlamı yüklemesi, kaçakçılığın burada nasıl ve neden böyle hikayelendirildiğini anlamaya çalışmayı gerektiriyordu.

Sınırdan irrasyonel gibi görünen yapı, algı ve pratiklerin araştırmacıyı cezbedip dikkati çekmesi anlaşılır. Fakat biraz geri çekildiğimde, sınırın anlamının farklı tarihsel dönemlerde sosyo-ekonomik gruplara göre değişim gösterdiğini gözlemlemek mümkündür. Gerçekte sınır algısı, eşraf aileleri, küçük ve orta esnaf/girişimci, sınır köylüleri ve dar gelirli sınıflar açısından aynı değildi. Bu yüzden, şehre damgasını vuran kaçakçılığın izini sürmenin, sınır araştırmamı hem kısıtladığına hem de mümkün kıldığına inanıyorum. Pratikte kaçakçılık hakkında gözleme dayalı bilgi toplamak mümkün değildi. Sözelimi Asiyeye gibi istisnalar dışında, kaçakçılara eşlik edemeyecektim. Yine de kaçakçılığın anlamının gündelik ilişkiler içinde nasıl sürekli yeniden üretildiğine ve yaptığım görüşmelerde zamanla nasıl değiştiğine tanık olmak, sınırın antropolojisine ilişkin çok değerli veriler sağladı.

Sahadayken bu yazıda anlattığım sürüklenme deneyimiyle nasıl baş edeceğini bilememek, araştırmanın zenginliğine ket vurur mu? Kesin bir cevap vermem zor. Gelgelelim, araştırmacıyı dönüştüren bilişsel yolculuğun da burada saklı olduğu muhakkak: Evden sahaya gidişten ziyade, sahada yolunuza düşen gölgelerin izini sürmede.

Kaynakça

- Altuğ, S. (2002). *Between Colonial and National Dominations: Antioch under the French Mandate (1920-1939)*. yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Alvarez, R. R. (1995) The Mexico-U.S. Border: The Making of an Anthropology of Borderlands. *Annual Review of Anthropology*, 24, 447-470.
- Amit, V. (2000). Introduction: Constructing the field. Amit, V. (der.) *Constructing The Field: Ethnographic Fieldwork in The Contemporary*

- World* içinde (s. 1-18). Londra: Routledge.
- Biner, Ö. Z. (2010). Acts of Defacement, Memory of Loss: Ghostly Effects of the "Armenian Crisis" in Mardin, Southeastern Turkey. *History & Memory*, 22(2), 68-94.
- Cumhuriyet Senatosu tutanakları, B:31, O: 1, s: 1012, 8.2.1968.
- Doğruel, F. (2013). "An Authentic Experience of "Multiculturalism" At The Border City Of Antakya. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi/Journal Of Modern Turkish History Studies*, XIII/26 (Bahar/Spring), 273-295.
- Donnan, H. ve Wilson, T. M. (1999). *Borders: frontiers of identity, nation and state*. Oxford: Berg. (Donnan, H. ve Wilson, T. M. (2002). *Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*. Ankara: Ütopya).
- Galemba R. (2008). Informal and Illicit Entrepreneurs: Fighting for a Place in the Neoliberal Economic Order. *Anthropology of Work Review*, 29(2), 19-25.
- Grimson, A. (2006). Cultures Are More Hybrid than Identifications: A Dialogue on Borders from the Southern Cone. *Latino Studies*, 4, 96-119.
- Gupta, A. ve Ferguson, J. (1997). Discipline and practice: 'The field' as site, method and location in anthropology. Gupta, A. ve Ferguson, J. (der.) *Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science* içinde (s. 1-46). Kaliforniya: University of California Press.
- Hazan H. ve Hertzog, E. (2012). Introduction: Towards a Nomadic Turn in Anthropology. Hazan H. ve Hertzog, E. (der.) *Serendipity in Anthropological Research: The Nomadic Turn* içinde (s. , 1-14). Surrey: Ashgate.
- Herzfeld, M. (2009a). The performance of secrecy: Domesticity and privacy in public spaces. *Semiotica*, 1(4), 135-162.
- Herzfeld, M. (2009b). The cultural politics of gesture: Reflections on the embodiment of ethnographic Practice. *Ethnography*, 10(2), 131-152.
- Heyman, Josiah McC. ve Cunningham H. (2004). Introduction: Mobilities and Enclosures at Borders. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 11, 289-302.
- İslam, Z. (1968). *Cumhuriyet Senatosu tutanakları*, B:31, O: 1, s: 1012, 8 Şubat.
- Lederman, R. (1990). Pretexts For Ethnography: On Reading Fieldnotes. Sanjek, R. (der.) *Fieldnotes: The Makings of Anthropology* içinde (s. 71-91). Ithaca: Cornell University Press.
- MacClancy, J. (2002). Introduction: Taking People Seriously. MacClancy, J. (der.) *Exotic No More: Anthropology On The Front Lines* içinde (s. 1-14). Şikago: University of Chicago Press.
- Meeker M. E. (2000). *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- McLean, A. ve Leibing, A. (2007). "Learn to Value Your Shadow!" An Introduction to the Margins of Fieldwork. McLean, A. ve Leibing, A. (der.) *The Shadow Side Of Fieldwork: Exploring The Blurred Borders Between Ethnography and Life* içinde (s. 1-28). Oxford: Blackwell.
- Nordstrom, C. (2001). Out of Shadows. Michael Barnett ve d. (der.) *Intervention and transnationalism in Africa: global-local networks of power* içinde (s. 216-239). Cambridge University Press.

- Oğuz, H. Ş. (2012). Alanda Bir Kadın. *Fe Dergi* 4 (1), 64-80.
- Özgen, N. (2004). Sınırın İktisadi Antropolojisi: Suriye ve Irak Sınırlarında İki Kasaba. Belkis Kümbetoglu ve Hande Birkalan-Gedik (der.) *Gelenekten Geleceğe Antropoloji* içinde (s.100-129). İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Özgen, N. (2012). "Kaçakçılığın ve Sınırın Öyküsü". <http://www.bianet.org/biamaq/insan-haklari/135445-kacakciligin-ve-sinirin-oykusu>. Bianet. 14.1.2012. Erişim Tarihi. 11.9.2013.
- Özgen, N. (2013). Sınırların Ötesi. <http://yarinhaber.net/news/2427>. Yarin Haber. 30.1.2013. Erişim Tarihi 11.9.2013.
- Parizot, C. (2012). Moving Fieldwork: Ethnographic Experiences in the Israeli-Palestinian Space. Hazan H. ve Hertzog, E. (der.) *Serendipity in Anthropological Research: The Nomadic Turn* içinde (s. 123-140). Surrey: Ashgate.
- Rabinow, P. (1977). *Reflections on Fieldwork in Morocco*. Kaliforniya, University of California Press.
- Roitman, J. (2006). The Ethics of Illegality in the Chad Basin. Comaroff J. ve Comaroff J. (der.) *Law and Disorder in the Postcolony* içinde (s. 247-272). University of Chicago Press.
- Sağlam, M. H. (1991). *Türkiye’de Altın Ticareti*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Saktanber, A. (2002). Story of the Field: They’ll Never Let You In. *Living Islam: Women, Religion and the Politicization of Culture in Turkey* içinde (s. 58-96). Londra: I. B. Tauris.
- Stokes, M. (2012). *Aşk Cumhuriyeti: Türk Popüler Müziğinde Kültürel Mahrem*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tuğal, C. (2004). Book Reviews. *International Journal of Middle East Studies*, 36, 469–533.
- Türker, Y. (2010). Serendipçe. *Radikal*. 9 Ekim.
- Vila, P. (1997). Narrative Identities: The Employment of the Mexican on the U.S.-Mexican Border. *Sociological Quarterly*, 38(1): 147-194.
- Vila, P. (2003). Introduction: Border Ethnographies. Vila, P. (der.) *Ethnography at the Border* içinde. Minneapolis: University of Minnesota Press.